
Oordelen hebben ratio en gevoel nodig

De oordeelsvorming over ethische vragen met betrekking tot genetische manipulatie, ingreep in de erfelijkheid en biotechnologie, dreigen te polariseren tussen de rationelen en de emotionelen. De eersten verwijten de laatsten dat ze geen zakelijke argumenten op tafel leggen en daardoor zijn ze voor hen geen gesprekspartners. De laatsten verwijten de eersten dat ze de belevingskwaliteit van waar ze mee bezig zijn volledig buiten spel zetten en daarmee zich zelf. Daardoor zijn ze voor hen geen gesprekspartner. Ik denk dat deze twee groeperingen - die elkaar in het veld tegenkomen en elkaar toch nodig hebben - elkaar pas als gesprekspartners zullen accepteren wanneer ze tot het inzicht komen dat voor wezenlijke oordeelsvorming ratio en gevoel nodig zijn. Door de ratio is het oordeel voor het denken na te voltrekken en daardoor inhoudelijk communiceerbaar, door het gevoel blijft het oordeel verbonden met een menselijke en morele dimensie. We willen deze stelling wat onderbouwen door het proces van oordeelsvorming nader te beschouwen.

Oordelen kunnen een antwoord geven op de vraag hoe iets ontstaan is, hoe dingen samenhangen, hoe zaken functioneren: zogenaamde kenoordelen. Oordelen kunnen ook een antwoord geven op de vraag wat er in een situatie moet veranderen, hoe een probleem kan worden opgelost, zogenaamde keuzeoordelen.

Nu is het interessant om vast te stellen dat zowel bij zeer doorwrochte wetenschappelijke oordelen als bij sterk subjectieve spontane oordelen een zelfde archetypisch fenomeen valt waar te nemen en dat is zowel bij kenoordelen als bij keuzeoordelen het geval. Dit fenomeen houdt in dat **bij een oordeel altijd twee wezenlijke verschillende componenten op elkaar betrokken worden**. Bij de kenoordelen zijn dat enerzijds waarnemingen, ervaringen, feiten en data, anderzijds begrippen, theorieën en hypotheses. Bij een doorwrocht proefschrift mag de aard van het waarnemingsmateriaal en van de daarmee in verband gebrachte gedachtegangen een andere zijn dan bij een spontaan oordeel over

Pinochet of Peper, het oerfenomeen blijft herkenbaar.

Bij de keuzeoordelen zijn de componenten die op elkaar worden betrokken enerzijds de doelen, de normen en de waarden die men nastreeft, anderzijds de wegen die men wil bewandelen, de middelen die men wil aanwenden om die doelen te bereiken. Bij een doorwrochte management beslissing mag de aard van de geformuleerde doelen en daarop gerichte strategieën een andere zijn dan bij een vluchtig keuzeoordeel over wat 'ze' hadden moeten doen, het oerfenomeen blijft herkenbaar.

In dit fenomeen ontmoeten ratio en gevoel elkaar.

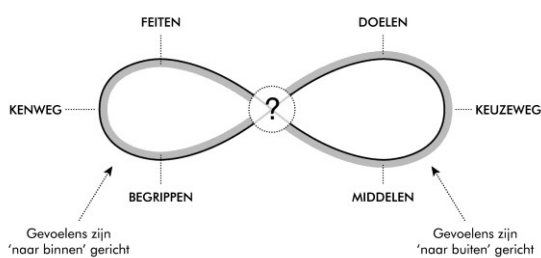
Op de kenweg heeft het verwoorden van de feiten waarop het oordeel is gebaseerd en van de gedachten en begrippen waarmee de samenhang van die feiten transparant wordt gemaakt een duidelijk rationele inslag. Maar over de relatie van die feiten en begrippen tot elkaar (en in het kenoordeel komt die relatie tot uitdrukking) spreekt het gevoel zich uit. Zijn de feiten bevredigend verklaard, zijn de gehanteerde begrippen passend voor de feiten waarop ze betrokken worden, laat het waarnemingsmateriaal de getrokken conclusies toe, dat zijn vragen waarop het gevoel moet antwoorden. En dan spreken we niet over het gevoel dat zich in subjectieve sym- en antipathie uitleeft, maar over het **gevoel als kenorgaan voor de kwaliteit van relaties**, in dit geval voor de relaties die in het proces van oordeelsvorming worden gelegd tussen waarnemingen en begrippen.

Het lijkt voor de hand te liggen dat voor de keuzeweg een vergelijkbaar – symmetrisch – verhaal kan worden gehouden. En het is ook zo dat in principe het gevoel zich kan uitspreken over de vraag of deze middelen adequaat zijn voor het bereiken van deze doelen, of deze doelen het rechtvaardigen deze middelen in te zetten. Maar in dat geval hebben we eigenlijk nog te maken met een keuzeoordeel dat de uitkomst is van een kenproces, van een onderzoeksproces. Bovendien wordt tegenwoordig bij keuzeoordelen door managers of

politici de relatie tussen doelen en middelen zodanig met zakelijk dwingende en inhoudelijk logische argumenten dicht getimmerd dat de ratio hier volledig overheerst.

Nee op de keuzeweg vindt het gevoel niet zo zeer zijn aangrijpingspunt 'naar binnen', in de relatie tussen de componenten van het oordeel in engere zin, maar 'naar buiten' in de relatie tussen de geformuleerde doelen en andere – niet genoemde – doelen die wellicht in het gedrang komen c.q. onmogelijk worden. Waar bevindt zich het geformuleerde doel in de waardeschaal van opties? Daarover spreekt het gevoel zich uit. En dat doet het ook naar de kant van de middelen. Hoe verhoudt zich de inzet van deze middelen tot de vele neveneffecten en consequenties die te voorzien zijn? Omdat het om waarden gaat is het gevoel de afwegende instantie. Rationele kosten-baten analyses geven op die vragen geen antwoord.

Samenvattend: bij kenoordelen richt het gevoel als kenorgaan zich 'naar binnen' op de relatie tussen feiten en begrippen, bij keuzeoordelen richt het gevoel als kenorgaan zich 'naar buiten' op de relatie tussen de verschillende doel-opties en op de relatie tussen middelen-inzet en te voorziene consequenties. In beide gevallen zorgt de ratio voor heldere 'componenten', in de vorm van ondubbelzinnige feitelijkheden, begrippen die geen misverstand oproepen, eenduidige doelformuleringen en realistische wegen. En in het midden daarvan moet een duidelijke vraag staan, ten behoeve waarvan het hele proces van oordeelsvorming is gestart.

Tot zover het betoog dat heeft moeten duidelijk maken dat voor wezenlijke oordeelsvorming ratio en gevoel elkaar nodig hebben.

Wanneer het gevoel de ratio afwijst en blijft steken in argumentloze emoties komt er geen oordeelsvorming tot stand. Evenmin wanneer de ratio zich verschanst in koude logica en elke belevingskwaliteit buiten het gesprek houdt als niet relevant. Het licht van de ratio en de warmte van het gevoel hebben elkaar nodig voor echte oordeelsvorming.

Als de exponenten van deze twee kwaliteiten gezamenlijk tot het inzicht zouden kunnen komen, dat beide kwaliteiten hun plaats hebben wanneer een wijs, afgewogen, wezenlijk oordeel gevormd moet worden, dan kan dat inzicht wellicht de brug vormen over de kloof die hen vaak scheidt.

Dit artikel - over de essentie van het proces van oordeelsvorming en de rol van de ratio en het gevoel daarbij - wil helpen die brug te bouwen.

Lex Bos
Zeist, 21 maart 2000

©Stichting DIALOGO®
versie 2